

The Role of Social Media Use in University Students' Social Identity: The Mediating Effect of Religious Teachings

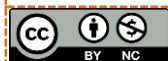
Mahin Keramati-Fard^{1✉} | Narges Moradi²

1. **Corresponding Author:** Assistant Professor, Department of Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Literature and Humanities, Malayer University, Malayer, Iran. **Email:** m.keramati@malayeru.ac.ir
2. M.A. Student, Department of Quran and Hadith Studies, Faculty of Literature and Humanities, Malayer University, Malayer, Iran. **Email:** nargesmoradi7525@gmail.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Received: 02/06/2025 Revised: 12/07/2025 Accepted: 09/08/2025 Published: 11/08/2025 Keywords Religious Teachings, Social Identity, Social Media.	Objective: This study investigates the role of social media use in shaping the social identity of university students, with religious teachings as a mediating variable among students at Malayer University. Method: The study is applied in terms of purpose and employs a correlational design using structural equation modeling. The statistical population consisted of 6,400 students enrolled at Malayer University during the 2024–2025 academic year. A stratified proportional sampling method was used to select a sample of 362 students. A total of 400 questionnaires were distributed, and 357 completed responses were analyzed. Data were collected using the Social Identity Questionnaire by Safariniya and Roshan (2011), the Religious Teachings Scale by Shoghi-Bana (2013), and the Social Media Impact Survey by Ipsos Institute (2024). Findings: Social media use had a significant negative impact on social identity ($\beta = -0.426$, $p < 0.01$). Religious teachings had a significant positive effect on social identity ($\beta = 0.305$, $p < 0.01$). Moreover, religious teachings significantly mediated the relationship between social media use and social identity ($\beta = 0.141$, $p < 0.01$). Conclusion: The findings indicate that religious teachings serve as a meaningful mediating variable in the relationship between social media use and social identity. Path analysis and Sobel testing confirmed that religious teachings not only mediate this relationship but also function as a moderating mechanism, influencing the extent to which social media affects social identity. These results underscore the importance of strengthening religious foundations as a key factor in preserving and enhancing social identity in the digital age.

Cite this article

Keramati-Fard, M., & Moradi, N. (2025). The Role of Social Media Use in University Students' Social Identity: The Mediating Effect of Religious Teachings. *Applied Issues in Islamic Education*, 10 (2), 105-128.
<http://dx.doi.org/10.61882/qaiie.10.2.5>

© The Author(s). Publisher: Academy of Scientific Studies in Education.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Objective: In the contemporary era, social media has become one of the most pervasive and influential phenomena in the lives of young people, particularly university students. Social identity, as a crucial component in shaping individual beliefs and values, is significantly affected by these platforms. Given the complexity and multidimensional nature of social identity and its role in reinforcing individuals' sense of belonging to social groups, there remains no clear answer to the question of how and to what extent social media influences social identity.

Previous studies have shown that social media can serve both as an opportunity to strengthen religious beliefs and teachings and as a source of value conflicts. However, findings in this area are scattered and sometimes contradictory. Consequently, a major research gap exists in analyzing the mediating effect of religious teachings in the relationship between social media use and students' social identity. Notably, no comprehensive study has simultaneously examined the positive and negative roles of social media alongside the mediating mechanism of religious teachings within the Iranian student community.

The present study, therefore, seeks to investigate and explain the role of social media in students' social identity with the mediating effect of religious teachings, providing a clearer picture of the mechanisms through which social media influences both individual and collective identity among students. Accordingly, the research addresses the following questions:

- Does social media use significantly affect students' religious teachings?
- Does social media use significantly affect students' social identity?
- Do religious teachings significantly affect students' social identity?
- Does social media use, mediated by religious teachings, significantly influence students' social identity?

By addressing these questions, the study aims to fill the existing gap in understanding the relationship between social media, religious teachings, and social identity and to propose scientific and practical strategies for strengthening students' social identity.

Method: The present study employed a descriptive–correlational design using structural equation modeling (SEM) to examine the relationship between social media use, religious teachings, and social identity among students of Malayer University.

The statistical population consisted of 6,400 students enrolled at Malayer University during the 2023–2024 academic year. The sample size was determined to be 362 using Cochran's formula. To ensure sufficient completion of questionnaires, 400 were distributed, of which 357 were fully completed and included in the analysis. Sampling was conducted using stratified proportional sampling, with strata defined by academic level (undergraduate, master's, and doctoral programs), and samples allocated proportionally to the frequency of each stratum.

Data Collection Instruments:

- *Social Identity Questionnaire* by Safarinia and Roshan (2011), consisting of 20 items across individual and collective dimensions.
- *Religious Teachings Questionnaire* by Shoghi-Bana (2013), comprising 15 items across doctrinal and behavioral dimensions.

- *Social Media Use Questionnaire* developed by Ipsos Institute (2024), containing 12 items.

All instruments were designed on a five-point Likert scale. Validity and reliability were confirmed using CVR, CVI, convergent and discriminant validity indices, and Cronbach's alpha coefficients.

Descriptive statistics (frequency, percentage, mean, and standard deviation) and inferential statistics were employed. Pearson correlation tests and structural equation modeling were used to test hypotheses. Analyses were conducted using *SPSS version 26* and *SmartPLS version 3*.

Findings: The findings demonstrated that social media use has a direct and significant impact on both religious teachings and students' social identity. Path analysis revealed that increased student activity on social media was associated with lower scores in the doctrinal and behavioral dimensions of religious teachings. Specifically, the path coefficient for the negative effect of social media use on religious teachings was -0.462 , significant at the 0.01 level. This finding provides a clear answer to the first research question, showing that the consequences of social media use lead to a decline in belief and practice of religious teachings.

Social media use also had a direct negative effect on students' social identity, with a direct path coefficient of -0.285 and a total effect of -0.426 , both significant at the 0.01 level. This result addresses the second research question, indicating that students' individual and collective identity is weakened by engagement in social media.

The findings further revealed that religious teachings act as a mediating variable. The indirect effect of social media use on social identity through religious teachings was -0.141 , confirmed by Sobel's test at the 0.01 significance level. This provides an answer to the third research question regarding the mediating role of religious teachings.

Additionally, religious teachings were found to have a positive and direct effect on social identity, with a path coefficient of 0.305 , significant at the 0.01 level. This suggests that a stronger belief in and practice of religious teachings enhances both individual and collective identity, thereby answering the fourth research question.

Finally, the combined results show that social media use influences social identity through the mediating role of religious teachings. Religious teachings can mitigate the negative effects of social media activity and help preserve students' social identity. These findings provide a direct response to the fifth research question regarding mechanisms that affect social identity.

Overall, the study highlights that religious teachings serve as both a **framework for identity** and a **moderating mechanism**, helping to maintain individual and collective identity while reducing the negative consequences of social media use. This underscores the importance of strengthening religious foundations as a means of safeguarding social identity in the digital age.

Conclusion: The findings of this study revealed that social media use has a direct, negative, and significant effect on students' religious teachings and social identity. The results indicate that the more students engage with social media, the lower their levels of belief and practice in religious teachings, as well as their scores in individual and collective identity. These findings are consistent with studies, such as Sadat Riyahi (2024) and Mohsen-zadeh (2022), which reported that activity on social media can reduce religious belief and weaken social identity. However, they diverge from studies such as Hamedi-Nasab et al. (2020), which found a positive effect of social media on national identity. Such differences may be attributed to cultural context, measurement tools, and operational definitions of variables.

At the same time, religious teachings were shown to act as a mediating variable that mitigates the negative effects of social media on social identity. Alignment of social media activity with religious teachings can strengthen both individual and collective identity, providing students with a moral and identity-based framework. This finding is consistent with studies by Sediqi-Arfaei et al. (2021) and Khosravi & Behesht (2015), which highlight the key role of religious teachings in shaping and reinforcing social identity.

The study faced limitations, including its correlational design, which restricts direct causal inference, and its focus on a single university, which requires caution in generalizing the results. Based on these limitations, future research is recommended to employ longitudinal or quasi-experimental designs and include multi-university samples to improve generalizability and allow for examination of causal relationships.

From a practical perspective, establishing credible online channels and groups for sharing religious and cultural content, along with structured training workshops that integrate religious teachings with skills for intelligent use of social media, can serve as effective strategies to strengthen social identity and reduce the negative effects of virtual spaces. Overall, the conclusion underscores the importance of integrating religious teachings with the management of social media activity to support students' social identity in the digital age.

Acknowledgements:

We express our sincere gratitude to the administrators, faculty members, and students of Malayer University who participated in the data collection process. We also extend our appreciation to our research colleagues, particularly the supervising professor and members of the research team, for their scientific guidance and constructive feedback.

Ethical Considerations:

This study was conducted in accordance with the moral principles of social research. Before distributing the questionnaires, the necessary approvals were obtained from the university authorities. Participation was voluntary, and the purpose and content of the questionnaire were explained to all participants. Informed consent was obtained, responses were collected anonymously, and the data were analyzed solely for research purposes.

Conflict of Interest:

The authors declare that there are no financial or non-financial conflicts of interest related to this study that could have influenced its results or interpretations.

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و
برنامه‌ریزی آموزشی

پژوهشگاه تعلیم و تربیت

پژوهشگاه
مطالعات آموزش و پرورش

نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی در هویت اجتماعی دانشجویان با واسطه‌گری آموزه‌های دینی

مهین کرامتی فرد^۱ | نرگس مرادی^۲

۱. نویسنده مسئول: استاد یار، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانش‌کده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران. **را یا نا مه:** m.keramati@malayeru.ac.ir
۲. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه مطالعات قرآن و حدیث، دانش‌کده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ملایر، ملایر، ایران. **را یا نا مه:** nargesmoradi7525@gmail.com

چکیده	اطلاعات مقاله
هدف: پژوهش با هدف بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی در هویت اجتماعی دانشجویان با واسطه‌گری آموزه‌های دینی در دانشجویان دانشگاه ملایر انجام شد. روش: پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش اجرا، همبستگی از نوع مدل‌سازی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش دانشجویان دانشگاه ملایر به تعداد ۶۴۰۰ در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ بود که حجم نمونه ۳۶۲ نفر به روش طبقه‌ای-نسبتی تعیین شد. به منظور گردآوری اطلاعات تعداد ۴۰۰ پرسشنامه در میان نمونه آماری توزیع و در نهایت تعداد ۳۵۷ پرسشنامه تکمیل شده و قابل تحلیل وارد مرحله تحلیل گردید. داده‌ها با استفاده از پرسشنامه‌های هویت اجتماعی صفاری‌نیا و روشن (۱۳۹۰)، آموزه‌های دینی شوقی‌بنا (۱۳۹۲) و پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی موسسه ایپسوس (۲۰۲۴) گردآوری شد. یافته‌ها: استفاده از شبکه‌های اجتماعی به میزان ۰/۴۲۶- بر هویت اجتماعی تأثیر منفی و معنادار دارد ($P < ۰/۰۱$). آموزه‌های دینی به میزان ۰/۳۰۵ بر هویت اجتماعی تأثیر مثبت و معنادار دارد ($P < ۰/۰۱$). همچنین اثر میانجی آموزه‌های دینی به میزان ۰/۱۴۱ در رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت اجتماعی معنادار است ($P < ۰/۰۱$). نتیجه‌گیری: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد آموزه‌های دینی به عنوان یک متغیر واسطه‌ای در رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت اجتماعی عمل می‌کند. تحلیل مسیر و آزمون سوبل نشان داد که این متغیر نه تنها نقش واسطه‌گری معنادار دارد، بلکه به صورت یک مکانیزم تعدیل‌گر، اثرات شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این یافته بر اهمیت تقویت بنیان‌های دینی به عنوان عاملی مؤثر در حفظ و تعالی هویت اجتماعی در عصر دیجیتال تأکید می‌کند.	نوع مقاله: پژوهشی دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۲ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۴/۲۱ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۱۸ انتشار: ۱۴۰۴/۰۵/۲۰ کلیدواژه‌ها: آموزه‌های دینی، هویت اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی.

کرامتی‌فرد، مهین، و مرادی، نرگس (۱۴۰۴). نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی در هویت اجتماعی دانشجویان با واسطه‌گری آموزه‌های دینی. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۰ (۲)، ۱۰۵-۱۲۸.
<http://dx.doi.org/10.61882/qaiie.10.2.5>

استاد

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

مقدمه

یکی از مؤلفه‌های مهم در عصر شبکه‌های اجتماعی، هویت اجتماعی است. هویت اجتماعی نقش مهمی در شکل‌دهی به باورها و ارزش‌های افراد دارد (جتن^۱ و دیگران، ۲۰۱۷). هویت به‌عنوان پدیده‌ای سیال و چندوجهی، حاصل فرایند مستمر تاریخی است که تحت تأثیر شرایط محیطی، همواره با تحولات سیاسی و اجتماعی جوامع بشری شکل می‌گیرد (رکابی‌ان و بابایی، ۱۴۰۱: ۲۰۹). بنابراین، هویت امری تدریجی و انعطاف‌پذیر است (عباسی، ۱۴۰۳). همچنین، هویت یک جنبه اساسی و درونی است که به کمک آن یک فرد با گذشته‌اش مرتبط می‌شود و در زندگی احساس تداوم و یکپارچگی می‌کند (طهماسب‌نژاد و آری‌ن، ۱۳۹۹). هویت اجتماعی به چگونگی تعریف افراد از خود در رابطه با گروه‌هایی که به آنها تعلق دارند، اشاره دارد (تریسا^۲، ۲۰۲۴: ۵۳). طبق نظریه هویت اجتماعی تاجفل و ترنر^۳ (۱۹۸۶)، هویت اجتماعی بخشی از خودپنداره افراد است که از طریق عضویت ادراک‌شده آنها در گروه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد و شامل درک آنها از ارزش‌های گروه‌ها و همچنین اهمیت عاطفی مرتبط با گروه است (پرتیوی و فتورچمن^۴، ۲۰۲۳: ۲۲۱). از نظر چنکینز^۵ (۲۰۰۸) هویت اجتماعی دارای دو بعد هویت فردی و هویت اجتماعی است (جنکینز و جیه^۶، ۲۰۲۴: ۱۲). در بعد فردی، باورها و اعمال افراد می‌توانند به‌طور برجسته‌ای بر خودانگاره‌های پیچیده و پرسش‌های وجودی فرد تأثیر بگذارند (ماور و ایسلدیک^۷، ۲۰۲۰: ۱۸۷). از بعد جمعی نیز، افراد رفتارهای خود را با سایر اعضای گروه اجتماعی خود هماهنگ می‌کنند تا هویت اجتماعی خود را نشان دهند، اجرا کنند و حفظ کنند (پگ^۸ و دیگران، ۲۰۱۸: ۵۰). در توصیف هویت اجتماعی، قرآن کریم بی‌هویتی را پیدایشگاه خود فروشی و خودزیانی می‌داند؛ زیرا شخص بی‌هویت در یک داد و ستد، ارزنده‌ترین گوهر و سرمایه خود را به بهای بسیار ناچیز می‌فروشد. پس هم خود را فروخته و هم در این داد و ستد زیان دیده است. قرآن مجید می‌فرماید: **إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ** (زمر/۱۵) بگو زیانکاران کسانی‌اند که خویشتن خویش را فروخته‌اند. بدیهی است که این معامله نتیجه‌ای جز خسارت و زیان ندارد و از این رو قرآن مجید می‌فرماید: **وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهٖ أَنْفُسَهُمْ** (بقره/۱۰۲) و به بهای جان‌هایشان زشت‌ترین متاع را فروختند (گنجینه معارف، ۱۳۹۴).

طبق نظریه هویت اجتماعی تاجفل و ترنر (۱۹۷۹)، افراد بخش قابل توجهی از خودپنداره خود را از عضویت در گروه‌های اجتماعی، از جمله جوامع مذهبی، به‌دست می‌آورند. جوامع مذهبی، چه اجتماعات کوچک باشند و چه سازمان‌های مذهبی بزرگ، نه تنها یک خانه معنوی، بلکه یک شبکه اجتماعی را برای اعضا فراهم می‌کنند که ارزش‌های مشترک و اعمال فرهنگی را تقویت می‌کند. دین همچنین با ارائه یک قطب‌نمای اخلاقی که نحوه تعامل افراد با دیگران را تعیین می‌کند، هویت اجتماعی را شکل می‌دهد. این راهنمایی اخلاقی اغلب فراتر از مرزهای جامعه مذهبی گسترش می‌یابد تا بر نحوه تعامل مؤمنان با جامعه گسترده‌تر تأثیر بگذارد (تریسا، ۲۰۲۴: ۵۳). از منظر آموزه‌های دین اسلام، فارابی معتقد است که دین به انسان‌ها یک سیستم یکپارچه از اعتقادات و ارزش‌ها می‌دهد که به کمک آنها می‌توانند هویت خود را

1. Jetten

2. Trica

3. Tajfel & Turner

4. Pertiwi & Faturochman

5. Jenkins

6. Jie

7. Mavor & Ysseldyk

8. Pegg

تعریف و تثبیت کنند. این سیستم شامل اصول اخلاقی، معنوی و اجتماعی است که به فرد کمک می‌کند تا یک هویت قوی و پایدار ایجاد کند. طبق دیدگاه فارابی دین از طریق آموزش‌ها و رویه‌های دینی به فرد کمک می‌کند تا ارزش‌ها و اعتقادات خود را به خوبی درک کرده و بپذیرد. این آموزش‌ها باعث می‌شوند که فرد بتواند بر اساس این ارزش‌ها زندگی کرده و هویت خود را توسعه دهد (جلیلی، ۱۴۰۴: ۳۴۱). همچنین، قرآن کریم انسان را واجد فطرت الهی و مصبوغ به صبغه حق می‌خواند: «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَرِیمُ» (سوره رو، آیه شریفه ۳۰). در این آیه هویت الهی انسان تصریح می‌گردد و این هویت غیرقابل تبدیل تلقی می‌شود ولی بدون شک تصور هویت متعین و ثابت به گونه‌ای که از اکتساب کمال بی‌نیاز باشد، تحصیل حاصل است و مجموعه برنامه تربیتی قرآن و فلسفه وحی را به چالش می‌کشد. بر این اساس، می‌توان یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در هویت اجتماعی افراد را مؤلفه آموزه‌های دینی در نظر گرفت. چرا که آموزه‌های دینی می‌توانند نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری هویت اجتماعی فرد داشته باشند.

دین به‌عنوان جنبه سازمانی و اعتقادی وابستگی به گروه‌های مذهبی، اغلب از ویژگی‌های تعیین‌کننده هویت اجتماعی (فردی و جمعی) است. دیدگاه هویت اجتماعی، توضیحاتی در مورد چگونگی ساخت دنیای اجتماعی افراد یا گروه‌ها و برآورده کردن نیازهای تعلق آنها ارائه می‌دهد که به‌عنوان یک استراتژی طبیعی برای بقا عمل می‌کند. آموزه‌های دینی می‌توانند به‌عنوان یک چارچوب هویتی برای افراد عمل کنند، به‌طوری که باورهای دینی به تقویت شناخت فرد نسبت به خود و موقعیتش در جامعه کمک می‌کند (هود^۱ و دیگران، ۲۰۰۹: ۴۷). در کل، دین سنگ بنای ساخت هویت اجتماعی است. دین نه تنها پاسخ‌هایی به پرسش‌های وجودی ارائه داده، بلکه چارچوبی اخلاقی برای تفسیر و درک جهان نیز فراهم کرده است. تأثیر دین بر نحوه تعریف افراد از خود و ارتباط با دیگران از طریق متون مقدس، آموزه‌های اخلاقی یا نهادهای مذهبی، قابل توجه است. از این نظر، نقش دین در شکل‌دهی هویت هم عمیق و هم چندوجهی است. با گذر افراد از مراحل مختلف زندگی، آموزه‌های دینی اغلب مجموعه‌ای پایدار از ارزش‌ها را ارائه می‌دهند که به پیمایش پیچیدگی‌های رشد شخصی کمک می‌کند. از کودکی، جایی که اصول اخلاقی و معنوی آموخته می‌شوند، تا بزرگسالی، جایی که باورهای دینی ممکن است در طول بحران‌ها آرامش‌بخش باشند، دین در سطوح مختلف بر شکل‌گیری هویت تأثیر می‌گذارد (تریسا، ۲۰۲۴: ۵۱).

در گذشته بستر شکل‌گیری و یا تغییر هویت افراد، اجتماع و عضویت در گروه‌های اجتماعی و ارتباط رو در رو با دیگران بود. اما امروزه علاوه بر ارتباط حضوری افراد با یکدیگر، فضای مجازی نیز به‌عنوان یک بستر ارتباطی، بیش از هر روش دیگری تعیین‌کننده هویت افراد و به‌ویژه دانشجویان است. چرا که نفوذ شبکه‌های اجتماعی در بین دانشجویان نسبت به هر زمان دیگری افزایش یافته است؛ به‌گونه‌ای که ۹۳ درصد دانشجویان روزانه بیش از ۴ ساعت از زمان خود را در شبکه‌های اجتماعی سپری می‌کنند (اندرسون^۲ و دیگران، ۲۰۲۳). این شبکه‌ها، بستری برای ارتباط، دسترسی به اطلاعات و تعامل اجتماعی فراهم می‌کنند و نحوه شکل‌گیری روابط، ابراز وجود و جهت‌یابی دانشجویان در موقعیت‌های اجتماعی را شکل می‌دهند. همچنین، فرصت‌های جدیدی برای آموزش و تعامل برای دانشجویان فراهم می‌کنند

(پلوخیک^۱ و دیگران، ۲۰۲۴: ۱۸۴۹). این پلتفرم‌ها ضمن ایجاد فرصت‌هایی برای شبکه‌سازی علمی و تعاملات فرافرهنگی، به‌طور همزمان با القای الگوهای رفتاری متناقض، بحران هویت اجتماعی را تشدید می‌نمایند. مطالعات نشان می‌دهد مواجهه مستمر با محتوای چندفرهنگی گاه متضاد در فضای مجازی، منجر به سردرگمی نقش‌پذیری، تضعیف تعلقات گروهی و فردگرایی افراطی می‌شود؛ چالشی که پیامدهای آن در رفتارهای جمعی دانشجویان از جمله کاهش ۴۰ درصدی مشارکت در نهادهای مدنی دانشگاه مشهود است (پوتنام^۲، ۲۰۲۰). از نظر بوربور و تاجیک (۱۴۰۰) شبکه‌های اجتماعی، به‌عنوان فراهم‌کننده، چارچوب‌های تجربی برای مخاطبان، نگرش‌های کلی فرهنگی برای تفسیر اطلاعات توسط افراد ایجاد کرده و در نهایت می‌توانند بر هویت آنان تأثیر بگذارند. همچنین، شبکه‌های اجتماعی، بستری فرهنگی هستند که جوانان را با نقش‌ها و فرایندهای اساسی برای حضور مدنی آشنا کرده و به آنان کمک می‌کنند تا مشارکت اجتماعی را جزئی از هویت خود قراردهند (اسمعیلی و دیگران، ۱۴۰۱: ۲۹).

شبکه‌های اجتماعی به کاربران این امکان را می‌دهند که خود را به‌گونه‌ای که می‌خواهند معرفی کنند، که این امر به شکل‌گیری هویت فردی کمک می‌کند. به‌عنوان مثال، جوانان در این فضا قادرند علایق، ارزش‌ها و تجربیات خود را به اشتراک بگذارند که می‌تواند موجب تقویت احساس خودباوری و هویت فردی آنان شود (تسفاتی و کوهین^۳، ۲۰۱۸: ۱۰۷۹). از سوی دیگر، شبکه‌های اجتماعی به بستری برای تعاملات گروهی و شکل‌گیری هویت‌های جمعی تبدیل شده‌اند. کاربران می‌توانند در گروه‌ها و جوامع مجازی بر اساس علایق مشترک گرد هم آیند و احساس تعلق به یک جمع را تجربه کنند (کاتز و آخوس^۴، ۲۰۲۲). این روند می‌تواند به تسهیل ارتباطات فرهنگی و تقویت هویت‌های فرهنگی و قومی کمک کند. با این حال، مهم است که توجه شود که برخی از محتوای موجود در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به تضعیف هویت‌های جمعی، ایجاد تعارضات و تنش‌های اجتماعی بین گروه‌ها منجر شود (دالگرن^۵، ۲۰۱۳: ۱۱). بر این اساس هویت اجتماعی افراد در معرض آسیب‌ها و یا تأثیرات مثبت شبکه‌های اجتماعی است. اما هنوز پاسخ روشنی به این سوال که شبکه‌های اجتماعی چه نقشی در هویت اجتماعی افراد دارند داده نشده است.

به‌طور کلی، نفوذ فناوری اطلاعات، متغیرهایی چون هویت دینی (جعفری هرنیدی و جنتیان، ۱۴۰۴)، نگرش مذهبی، باور مذهبی (آقاجانی رونقی و دیگران، ۱۴۰۲) و آموزه‌های دینی (اعتقادات مذهبی و رفتارهای مذهبی) را نیز تحت‌الشعاع خود قرار داده است. رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و آموزه‌های دینی موضوعی پیچیده و چندوجهی است که در سال‌های اخیر توجه بسیاری را به خود جلب کرده است. از یک سو، شبکه‌های اجتماعی می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای تبادل آموزه‌های دینی و ترویج ارزش‌های اخلاقی عمل کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که جوانان در پلتفرم‌های اجتماعی به دنبال محتوای معنوی و مذهبی هستند و این فضا می‌تواند فرصتی برای ایجاد ارتباطات مثبت و تقویت هویت دینی فراهم کند (کمپبل^۶، ۲۰۱۷). از سوی دیگر، استفاده بی‌رویه از این فضای مجازی و عضویت و استفاده از شبکه‌های اجتماعی ممکن است موجب انحراف از اصول دینی و اخلاقی شود، چرا که فرد در

معرض محتوای غیراخلاقی و تشویق به رفتارهای نامناسب قرار می‌گیرد (وانگ^۱ و دیگران، ۲۰۱۹: ۱). برخی از پژوهشگران بر این نکته تأکید دارند که تداخل بین زندگی مجازی و واقعی می‌تواند به تعارض‌هایی در ارزش‌های دینی منجر شود و باعث بروز چالش‌هایی برای نسل جوان گردد (لوپز و رودریگز^۲، ۲۰۲۰: ۲). در پژوهش‌های پیشین، آقاجانی رونقی، فردوسی و صالحی (۱۴۰۲) در پژوهشی دریافتند دانش‌آموزان در مواجهه با فضای مجازی و گسترش استفاده آن، دگرگونی‌های قابل توجه و بعضاً نگران‌کننده‌ای در باورهای دینی (شناختی، اعتقادی، رفتاری، عاطفی، عملی) متحمل شده‌اند که نشان‌دهنده تأثیر منفی شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی است. اما محسن‌زاده (۱۴۰۱) در پژوهشی نشان داد شبکه‌های اجتماعی از طریق اشتراک‌گذاری مطالب، پخش زنده راهپیمایی و پرداختن به زوایای پنهان و نهفته قیام کربلا، موجب تقویت باورپذیری جوانان نسبت به مراسم اربعین، و نیز برجسته شدن وحدت مسلمانان از طریق انتشار اشتراکات مذهبی و فرهنگی مسلمانان با یکدیگر شده است. بنابراین، پژوهش‌های پیشین گزاره یکسان و همسویی در پاسخ به سوال نقش شبکه‌های اجتماعی (مجازی) در آموزه‌های دینی نیافته‌اند و هنوز این سوال پاسخ مناسبی به اندیشمندان و پژوهشگران نداده است.

در پژوهش‌های پیشین ایمپراتو^۳ و دیگران (۲۰۲۳)، آلبری^۴ و دیگران (۲۰۲۱)، مارینو و دیگران (۲۰۱۶)، امیرپور و طالب‌دوست (۱۴۰۱)، بوربور و تاجیک (۱۴۰۰)، نواح و دیگران (۱۳۹۸)، به بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی در هویت اجتماعی پرداخته‌اند. صدیقی‌ارفعی و دیگران (۱۴۰۰)، حامدی‌نسب و دیگران (۱۳۹۹)، سیمی (۱۳۹۷)، جنتیان (۱۳۹۷)، مزینانی (۱۳۹۷) به بررسی نقش آموزه‌های دینی (باورهای مذهبی، نگرش مذهبی) در هویت اجتماعی پرداختند. همچنین، نقش فضای مجازی در آموزه‌های دینی (باورهای مذهبی، نگرش مذهبی) توسط پژوهشگرانی چون سادات ریاحی (۱۴۰۳)، آقاجانی رونقی و دیگران (۱۴۰۲) و محسن‌زاده (۱۴۰۱)، خسروی و بهشته (۱۳۹۴) بررسی شده است. در این میان پژوهشی که در قالب یک مدل ساختاری به بررسی نقش میانجی آموزه‌های دینی در رابطه بین شبکه‌های اجتماعی و هویت اجتماعی پرداخت، انجام نشده است. این خلأ پژوهشی انگیزه‌ای شده تا پژوهشگران به بررسی نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی در هویت اجتماعی دانشجویان با واسطه‌گری آموزه‌های دینی بپردازند و با پر کردن این شکاف دانشی، درک عمیق‌تری از سازوکارهای تأثیرگذاری شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی (به‌ویژه در دانشجویان) ارائه دهند. در راستای غنای چارچوب‌های نظری در حیطه روان‌شناسی دین و رسانه‌های دیجیتال هم‌افزایی ایجاد خواهد شد و با ارائه شواهد تجربی بومی از جامعه دانشجویی، راهبردهای ارتقای هویت اجتماعی بر پایه آموزه‌های دینی در عصر دیجیتال تبیین خواهد شد. در نهایت باید گفت مسئله اصلی این است که شبکه‌های اجتماعی با ارائه الگوها و ارزش‌های گاه متعارض، هویت اجتماعی دانشجویان را در معرض چالش و سردرگمی قرار می‌دهند. در این میان، این پرسش مطرح می‌شود که آیا آموزه‌های دینی می‌توانند به‌عنوان یک عامل واسطه، جهت‌دهی مثبت به این تأثیرات داشته باشند؟ بنابراین، پژوهش حاضر در پی تبیین این نقش واسطه‌ای و چگونگی بهره‌گیری از آن برای تقویت هویت اجتماعی در بین دانشجویان است. بر این اساس فرضیه‌های زیر مطرح می‌شوند:

- ۱- استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی دانشجویان تأثیر معنادار دارد.
- ۲- استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر معنادار دارد.
- ۳- آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر معنادار دارد.
- ۴- استفاده از شبکه‌های اجتماعی به واسطه آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر معنادار دارد.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر گردآوری داده‌ها و اجرا توصیفی - همبستگی از نوع مدل‌سازی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش شامل دانشجویان دانشگاه دولتی ملایر به تعداد ۶۴۰۰ نفر در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۴ می‌باشد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران به تعداد ۳۶۲ نفر تعیین شد. در اجرای پرسشنامه‌ها، به منظور جلوگیری از افت نمونه و برای اطمینان از تکمیل بودن تعداد نمونه‌ها، تعداد ۴۰۰ پرسشنامه در میان نمونه آماری توزیع گردید، از تعداد پرسشنامه‌های توزیع شده در نهایت ۳۸۰ پرسشنامه به پژوهشگر عودت داده شد که از این میزان تعداد ۲۳ پرسشنامه با توجه به نواقص اطلاعات جمعیت شناختی، تکمیل نبودن تمام صفحات پرسشنامه و مخدوش بودن پاسخ‌ها (مثلاً فردی به برخی سوالات دو پاسخ داده بود)، در نهایت تعداد ۳۵۷ پرسشنامه وارد مرحله تحلیل شدند. نمونه‌گیری به روش طبقه‌ای-نسبی انجام شد. طبقات جامعه آماری بر اساس مقاطع تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکترای تخصصی) تعیین شد. حجم نمونه ۳۶۲ نفر بر اساس تعداد (درصد فراوانی) جامعه در هر یک از مقاطع تحصیلی در طبقات سه‌گانه توزیع شد. بنابراین، با توجه به اینکه مقطع تحصیلی کارشناسی با تعداد ۴۴۱۰ دانشجو ۶۸/۹۱ درصد، کارشناسی ارشد با ۱۶۷۰ دانشجو ۲۶/۰۹ درصد و مقطع دکترای تخصصی با ۳۲۰ دانشجو ۵ درصد جامعه آماری را تشکیل می‌دهند. در نتیجه به طبقات سه‌گانه (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکترای)، به ترتیب ۶۸/۹۱ درصد، ۲۶/۰۹ درصد و ۵ درصد از حجم نمونه تخصیص داده شد.

جدول ۱: جامعه و حجم نمونه آماری در هر طبقه

مقطع	تعداد	درصد جامعه در هر طبقه	حجم نمونه در هر طبقه	تعداد نهایی پرسشنامه تحلیل شده
کارشناسی	۴۴۱۰	۶۸/۹۱	۲۵۰	۲۴۸
کارشناسی ارشد	۱۶۷۰	۲۶/۰۹	۹۴	۹۲
دکترای	۳۲۰	۵	۱۸	۱۷
کل	۶۴۰۰	۱۰۰	۳۶۲	۳۵۷

پس از تعیین حجم نمونه در جامعه دانشجویان دانشگاه ملایر و اخذ مجوزهای لازم، پرسشنامه در دانشکده‌های مختلف دانشگاه ملایر توزیع و جمع‌آوری شد.

به‌منظور گردآوری اطلاعات از نمونه آماری پرسشنامه‌های زیر استفاده شد؛

- ۱- پرسشنامه هویت اجتماعی: پرسشنامه هویت اجتماعی باتوجه به دو بعد هویت فردی و جمعی برگرفته

از نظریات چنکینز (۲۰۰۸) توسط صفاری‌نیا و روشن (۱۳۹۰) طراحی شده است. این پرسشنامه ۲۰ سوالی در دو بعد هویت فردی (۱۰ سوال شامل سوالات ۱ تا ۱۰) و هویت جمعی (۱۰ سوال شامل سوالات ۱۱ تا ۲۰) و در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (۵؛ کاملاً موافقم، ۴؛ موافقم، ۳؛ نظری ندارم، ۲؛ مخالفم، ۱؛ کاملاً مخالفم) تنظیم شده است. دامنه نمرات در این پرسشنامه حداقل ۲۰ و حداکثر ۱۰۰ است. در پژوهش صفاری‌نیا و روشن (۱۳۹۰) با استفاده از محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای حصول پایایی آزمون و تحلیل عاملی، روش تقلیل داده‌ها برای مولفه‌های اصلی برای حصول روایی آزمون تجزیه و تحلیل شدند. طبق نتایج، همسانی درونی داده‌های پرسشنامه هویت اجتماعی برابر با ۰/۷۴۷ به‌دست آمده است که بیانگر پایایی مطلوب این پرسشنامه است و همچنین تحلیل عاملی نشان داد که این پرسشنامه تنها یک عامل دارد که ۴۵/۹۳ درصد واریانس را تبیین می‌کند و همه گویه‌ها در این یک عامل بارگیری می‌شوند. نتیجه کلی نشان می‌دهد که پرسشنامه هویت اجتماعی در دانش‌آموزان ایرانی از پایایی و روایی قابل قبولی برخوردار است. در پژوهش حاضر نیز روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده شاخص نسبت روایی محتوایی^۱ (CVR) و شاخص روایی محتوایی^۲ (CVI) بررسی شد. به‌منظور بررسی روایی محتوایی نظرات ۵ تن از اساتید دانشگاهی در خصوص گویه‌های پرسشنامه دریافت شد و با تأیید تمامی گویه‌ها از نظر شاخص نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوایی، عدد ۱۰۰ برای هر دو شاخص محاسبه شد که نشان‌دهنده روایی محتوایی مناسب این پرسشنامه است. همچنین روایی پرسشنامه به روش همگرا و واگرا بررسی و تأیید شد. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه در جامعه آماری دانشجویان در اجرای آزمایشی بر روی ۳۰ نمونه ۰/۹۰ به‌دست آمده است. در اجرایی نهایی نیز پایایی این ابزار ۰/۹۲۴ محاسبه شده است.

۲- پرسشنامه آموزه‌های دینی: به‌منظور گردآوری اطلاعات درخصوص آموزه‌های دینی از پرسشنامه شوقی‌بنا (۱۳۹۲) استفاده شد. این پرسشنامه ۱۵ سوالی در دو بعد اعتقادی و رفتاری در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (۵؛ کاملاً موافقم، ۴؛ موافقم، ۳؛ نظری ندارم، ۲؛ مخالفم، ۱؛ کاملاً مخالفم) تنظیم شده است. دامنه نمرات در این پرسشنامه حداقل ۱۵ و حداکثر ۷۵ است. شوقی‌بنا (۱۳۹۲) پرسشنامه را از نظر روایی صوری و محتوایی بررسی و تأیید کرده است. در پژوهش حاضر نیز روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) و شاخص روایی محتوایی (CVI) بررسی شد. به‌منظور بررسی روایی محتوایی نظرات ۵ تن از اساتید دانشگاهی در خصوص گویه‌های پرسشنامه دریافت شد و با تأیید تمامی گویه‌ها از نظر شاخص نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوایی، عدد ۱۰۰ برای هر دو شاخص محاسبه شد که نشان‌دهنده روایی محتوایی مناسب این پرسشنامه است. همچنین روایی پرسشنامه به روش همگرا و واگرا نیز بررسی و تأیید شد. پایایی پرسشنامه در پژوهش شوقی‌بنا (۱۳۹۲) ۰/۷۴ محاسبه شده است. در پژوهش حاضر پایایی پرسشنامه در جامعه آماری دانشجویان در اجرای آزمایشی بر روی ۳۰ نمونه ۰/۹۰ به‌دست آمده است. در اجرایی نهایی نیز پایایی این ابزار ۰/۹۴۳ محاسبه شده است.

۳- پرسشنامه استفاده از شبکه‌های اجتماعی (IUQA): به‌منظور گردآوری اطلاعات در زمینه

استفاده از شبکه‌های اجتماعی، از پرسشنامه پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی موسسه تحقیقاتی ایپسوس^۱ (۲۰۲۴) استفاده شد. این پرسشنامه تک‌مؤلفه‌ای با ۱۲ گویه، در طیف گزینه‌ای لیکرت (۵؛ کاملاً موافقم، ۴؛ موافقم، ۳؛ نظری ندارم، ۲؛ مخالفم، ۱؛ کاملاً مخالفم) تنظیم شده است. دامنه نمرات در این پرسشنامه حداقل ۱۲ و حداکثر ۶۰ است و پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی در اینترنت توسط افراد بزرگسال را ارزیابی می‌کند. طراحان پرسشنامه روایی صوری آن را بررسی و تأیید نموده‌اند. در پژوهش حاضر روایی محتوایی پرسشنامه با استفاده از شاخص نسبت روایی محتوایی (CVR) و شاخص روایی محتوایی (CVI) بررسی شد. به‌منظور بررسی روایی محتوایی نظرات ۵ تن از اساتید دانشگاهی در خصوص گویه‌های پرسشنامه دریافت شد و با تأیید تمامی گویه‌ها از نظر شاخص نسبت روایی محتوا و شاخص روایی محتوایی، عدد ۱۰۰ برای هر دو شاخص محاسبه شد که نشان‌دهنده روایی محتوایی مناسب این پرسشنامه است. همچنین روایی پرسشنامه به روش همگرا و واگرا بررسی و تأیید شد. پایایی این ابزار در پژوهش حاضر در اجرای اولیه بر روی یک نمونه ۳۰ نفری ۰/۹۰ محاسبه شده است. در اجرای نهایی نیز پایایی این ابزار ۰/۹۲۴ محاسبه شده است.

برای تحلیل داده‌ها از آمار توصیفی (فراوانی، درصد فراوانی، میانگین، انحراف معیار) و از روش‌های آمار استنباطی شامل آزمون همبستگی پیرسون و مدلیابی معادلات ساختاری استفاده شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS V. 26 و Smart PLS V.3 انجام شد.

یافته‌ها

یافته‌ها نشان داد ۱۵۹ نفر (معادل ۴۴/۵ درصد) از نمونه آماری را مردان و ۱۹۸ نفر (معادل ۵۵/۵ درصد) از نمونه آماری دانشجویان را گروه زنان تشکیل می‌دهند. همچنین از کل نمونه آماری پژوهش، ۶۸ نفر (معادل ۱۹/۰۵ درصد) در گروه سنی ۲۰ سال و کمتر از ۲۰ سال، ۱۷۶ نفر (معادل ۴۹/۳۰ درصد) در گروه سنی ۲۱ تا ۲۵ سال، ۵۸ نفر (معادل ۱۶/۲۵ درصد) در گروه سنی ۲۶ تا ۳۰ سال، ۳۶ نفر (معادل ۱۰/۰۸ درصد) در گروه سنی ۳۱ تا ۳۵ سال و ۱۲ نفر (معادل ۳/۳۶ درصد نمونه آماری) در گروه سنی ۳۶ تا ۴۰ سال و ۷ نفر (معادل ۱/۹۶ درصد) در گروه سنی بالاتر از ۴۱ سال قرار دارند. در نهایت، ۲۴۸ نفر (معادل ۶۹/۴۷ درصد نمونه آماری) دانشجوی مقطع کارشناسی، ۹۲ نفر (معادل ۲۵/۷۷ درصد نمونه آماری) دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد، ۱۷ نفر (معادل ۴/۷۶ درصد نمونه آماری) دانشجوی مقطع دکترای تخصصی بودند.

جدول ۲: یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد
هویت اجتماعی	۳۵۷	۳/۳۷	۰/۷۲۸
آموزه‌های دینی	۳۵۷	۳/۵۰	۰/۷۲۸
شبکه‌های اجتماعی	۳۵۷	۲/۷۲	۰/۴۶۲

بر اساس یافته‌های گزارش شده در جدول ۲، میانگین هویت اجتماعی ۳/۳۷، آموزه‌های دینی ۳/۵۰ و پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی ۲/۷۲ به دست آمده است.

قبل از اجرای آزمون‌های آماری، ابتدا یکی از پیش‌فرض‌های استفاده از آزمون‌های آماری همبستگی، یعنی نرمال بودن توزیع داده‌ها به کمک آزمون کولموگروف - اسمیرنوف مورد بررسی قرار گرفت و در ادامه با استفاده از آزمون آماری همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر یافته‌ها تحلیل و ارائه شد.

جدول ۳: آزمون کولموگروف - اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن متغیرها

شاخص‌ها متغیرها	شبکه‌های اجتماعی	آموزه‌های دینی	بعد اعتقادی	بعد رفتاری	هویت اجتماعی	هویت فردی	هویت جمعی
میانگین	۲/۷۲	۳/۵۰	۳/۵۲	۳/۴۸	۳/۳۷	۳/۴۱	۳/۳۸
مقدار آزمون	۰/۲۱۴	۰/۰۶۰	۰/۰۸۴	۰/۰۶۹	۰/۰۶۷	۰/۰۷۴	۰/۰۵۷
سطح معناداری	۰/۱۴۱	۰/۰۴۲	۰/۰۳۹	۰/۰۳۴	۰/۰۴۴	۰/۰۵۱	۰/۰۶۶

همان‌طور که نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف بیان شده در جدول ۳ نشان می‌دهد، توزیع مؤلفه‌های پژوهش در سطح ($p < 0.01$)، نرمال می‌باشد؛ چرا که در این آزمون، اگر سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۱ باشد توزیع نرمال است. با توجه به نرمال بودن توزیع و با علم به اینکه آزمون‌های پارامتریک در مقایسه با آزمون‌های ناپارامتریک از توان آماری بالایی برخوردارند؛ لذا به منظور بررسی فرضیه‌های پژوهش، از آزمون همبستگی پیرسون و تحلیل مسیر استفاده شده است.

جدول ۴: همبستگی بین متغیرهای پژوهش

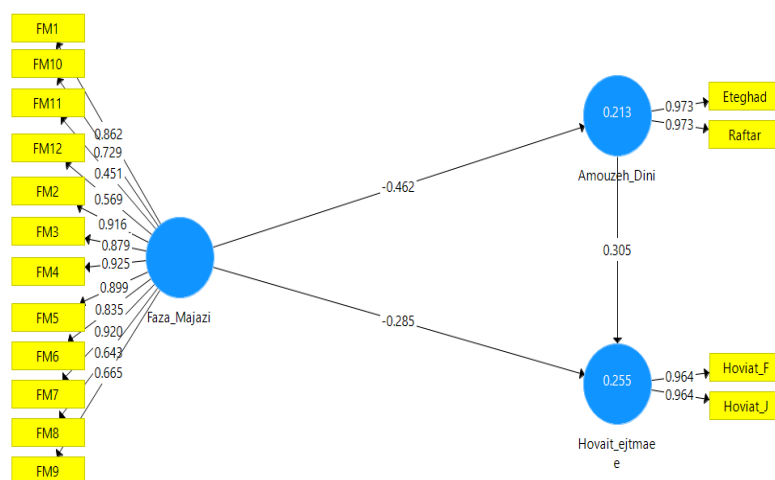
متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
۱- شبکه‌های اجتماعی	۱						
۲- بعد اعتقادی	-۰/۳۸۷ **	۱					
۳- بعد رفتاری	-۰/۴۳۵ **	۰/۸۹۲ **	۱				
۴- آموزه‌های دینی	-۰/۴۲۲ **	۰/۹۷۴ **	۰/۹۷۲ **	۱			
۵- هویت فردی	-۰/۳۹۶ **	۰/۴۴۵ **	۰/۳۸۲ **	۰/۴۲۶ **	۱		
۶- هویت جمعی	-۰/۴۱۰ **	۰/۴۱۹ **	۰/۳۹۲ **	۰/۴۱۷ **	۰/۸۵۸ **	۱	
۷- هویت اجتماعی	-۰/۴۱۸ **	۰/۴۴۷ **	۰/۴۰۲ **	۰/۴۳۷ **	۰/۹۵۹ **	۰/۹۶۹ **	۱

$P < 0.01$

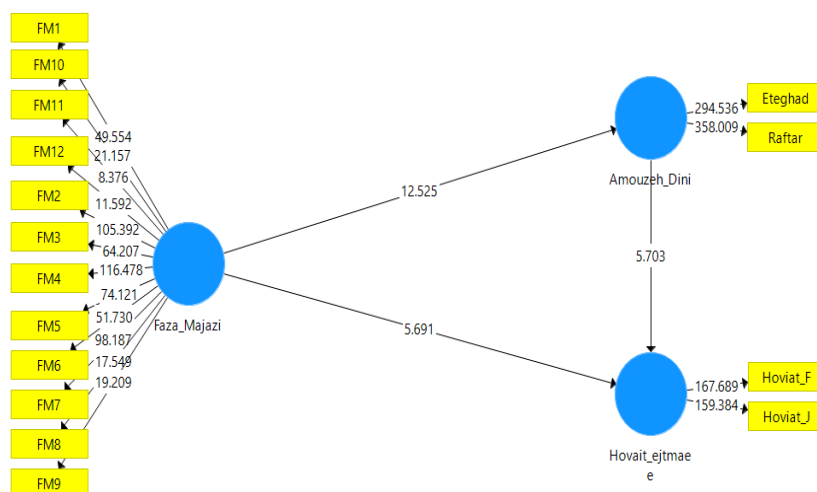
نتایج اجرای آزمون همبستگی پیرسون در جدول ۴ نشان می‌دهد رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و آموزه‌های دینی (به میزان -۰/۴۲۲)، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و بعد اعتقادی آموزه‌های دینی (به میزان -۰/۳۸۷)، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و بعد رفتاری آموزه‌های دینی (به میزان -۰/۴۳۵)، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت فردی (به میزان -۰/۳۹۶)، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت جمعی (به میزان -۰/۴۱۰)، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت اجتماعی (به میزان -۰/۴۱۸)، در سطح ۰/۰۱ معنادار است. همچنین رابطه بین هویت اجتماعی و آموزه‌های دینی (به میزان ۰/۴۳۷)، هویت فردی با آموزه‌های دینی (به میزان ۰/۴۲۶)، هویت جمعی با آموزه‌های دینی (به میزان ۰/۴۱۷)، هویت فردی با بعد اعتقادی آموزه‌های دینی با (۰/۴۴۵)، هویت جمعی با بعد اعتقادی آموزه‌های دینی (۰/۴۱۹)، هویت اجتماعی با بعد اعتقادی آموزه‌های دینی (۰/۴۴۷)، هویت فردی با بعد

رفتاری آموزه‌های دینی (۰/۳۸۲)، هویت جمعی با بعد رفتاری آموزه‌های دینی (۰/۳۹۲) و هویت اجتماعی با بعد رفتاری آموزه‌های دینی (۰/۴۰۲) در سطح ۰/۰۱ معنادار است.

در ادامه با توجه به فرضیه‌های پژوهش، تأثیر متغیر مستقل (استفاده از شبکه‌های اجتماعی) بر متغیرهای وابسته (آموزه‌های دینی و هویت اجتماعی) و همچنین نقش واسطه‌گری متغیر میانجی (آموزه‌های دینی) با استفاده از تحلیل مسیر مورد بررسی قرار گرفته است.

نمودار ۱: ضرایب استاندارد اثرات متغیرها

نمودار ۲: مقادیر آماره t در حالت استاندارد

جدول ۵: نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش

مسیر	ضریب مسیر (بتا)	مقدار t	P-value	اثر کل	مقدار t	P-value	نتایج
تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی	-۰/۴۶۲	۱۲/۵۲۵	۰/۰۰۰	-۰/۴۶۲	۱۲/۵۲۵	۰/۰۰۰	تأیید
تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی	-۰/۲۸۵	۵/۶۹۱	۰/۰۰۰	-۰/۴۲۶	۱۰/۲۴۱	۰/۰۰۰	تأیید
تأثیر آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی	۰/۳۰۵	۵/۷۰۳	۰/۰۰۰	۰/۳۰۵	۵/۷۰۳	۰/۰۰۰	تأیید
اثر غیرمستقیم استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی	-۰/۱۴۱	۵/۰۱۷	۰/۰۰۰	-	-	-	تأیید

یافته‌های پژوهش نشان‌دهنده آن است که استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی دانشجویان

تأثیر مستقیم، مثبت و معنادار دارد. ضریب مسیر و اثر کل استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی ۰/۴۶۲ - می‌باشد که در سطح ۰/۰۱ معنادار است. ضریب مسیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی ۰/۲۸۵ - می‌باشد که در سطح ۰/۰۱ معنادار است. همچنین، اثر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی ۰/۴۲۶ - می‌باشد که در سطح ۰/۰۱ معنادار است. ضریب مسیر و اثر کل آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی ۰/۳۰۵ - می‌باشد که در سطح ۰/۰۱ معنادار است. همچنین، استفاده از شبکه‌های اجتماعی با واسطه‌گری آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی دانشجویان به میزان ۰/۱۴۱ تأثیر دارد. به‌منظور تأیید نقش واسطه‌گری آموزه‌های دینی در تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان از آزمون سوبل استفاده شد. یافته‌ها نشان داد تأثیر غیرمستقیم استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی ۰/۱۴۱ - ($t = 5/017$) در سطح ۰/۰۱ معنادار است. همچنین یافته‌ها نشان داد اثر غیرمستقیم استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی با نقش میانجی آموزه‌های دینی، بر اساس آزمون سوبل^۱، معنادار است. به‌طوری‌که مقدار آماره سوبل (۶/۰۴۳) در سطح $P < 0.05$ ، اثر معنادار متغیر پیش‌بین (استفاده از شبکه‌های اجتماعی) از طریق آموزه‌های دینی (متغیر میانجی) بر هویت اجتماعی (متغیر ملاک) را تأیید می‌کند. نتایج این آزمون در جدول ۵ گزارش شده است.

جدول ۶: آزمون سوبل

مسیر	ضریب مسیر	انحراف استاندارد	مقدار آماره	مقدار بحرانی
آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی	۰/۳۰۵	۰/۰۵۲	۶/۰۴۳	۱/۹۶
استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی	-۰/۴۶۲	۰/۰۳۷		

ارزیابی برازش مدل

ارزیابی برازش مدل، با استفاده از دو روش آزمون مدل‌های اندازه‌گیری و آزمون مدل ساختاری انجام شده است. برای آزمون مدل اندازه‌گیری در مدل‌سازی معادلات ساختاری از آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی جهت بررسی پایایی مدل اندازه‌گیری و از آزمون روایی همگرا و روایی واگرا نیز جهت بررسی آزمون روایی مدل اندازه‌گیری استفاده شد که نتایج آن به شرح جدول ۷ است:

جدول ۷: خلاصه شاخص‌های برازش مدل اندازه‌گیری

متغیرها	شاخص‌های برازش		
	ضریب آلفای کرونباخ (بزرگ‌تر از ۰/۷)	ضریب پایایی ترکیبی (بزرگ‌تر از ۰/۷)	روایی همگرا (بزرگ‌تر از ۰/۵)
استفاده از شبکه‌های اجتماعی	۰/۹۴۴	۰/۹۵۰	۰/۶۲۳
آموزه‌های دینی	۰/۹۴۳	۰/۹۷۲	۰/۹۴۶
هویت اجتماعی	۰/۹۲۴	۰/۹۶۳	۰/۹۲۹

محاسبه روایی واگرا: روایی واگرا، مقایسه میزان تفاوت بین شاخص‌های یک سازه با شاخص‌های سازه‌های دیگر در مدل است. این کار از طریق مقایسه جذر AVE هر سازه با مقادیر ضرایب همبستگی بین سازه‌ها محاسبه می‌شود که این فرمول توسط فورنل و لارکر^۲ پیشنهاد شده است.

جدول ۸: روایی واگرا به روش فورنل و لاکر

متغیرها	۱	۲	۳
آموزه‌های دینی	۰/۹۷۳		
استفاده از شبکه‌های اجتماعی	-۰/۴۶۲	۰/۷۸۹	
هویت اجتماعی	۰/۴۳۷	-۰/۴۲۶	۰/۹۶۴

همان‌طوری که یافته‌های جدول شماره ۷ و ۸ نشان می‌دهد؛ نتایج مدل اندازه‌گیری متغیرهای پژوهش (آموزه‌های دینی، استفاده از شبکه‌های اجتماعی و هویت اجتماعی) حاکی از قابل قبول بودن شاخص‌های آلفای کرونباخ، ضریب پایایی ترکیبی، روایی همگرا و روایی واگرا می‌باشد. بنابراین می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری دارای برازش مطلوب و قابل قبولی است.

شاخص‌های برازش مدل در جدول شماره ۹ گزارش شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که شاخص‌های ریشه میانگین مربعات باقیمانده استاندارد (SRMR) (کمتر از ۰/۱)، و d_G (کمتر از ۰/۹۵) و شاخص تناسب به‌هنگار (NFI) (بیشتر از ۰/۷) در وضعیت مطلوبی قرار دارند. در این میان معیار تناسب مدل راستین d_ULS (کمتر از ۰/۹۵) با مقدار ۱/۱۲۵ در وضعیت مطلوبی قرار ندارد.

جدول ۹: شاخص‌های برازش مدل

شاخص	مقدار مطلوب	مقدار مشاهده شده	نتیجه
ریشه میانگین مربعات باقیمانده استاندارد (SRMR)	کمتر از ۰/۱	۰/۰۹۱	مطلوب
معیار تناسب مدل راستین d_ULS	کمتر از ۰/۹۵	۱/۱۲۵	مطلوب
معیار تناسب مدل راستین d_G	کمتر از ۰/۹۵	۰/۵۵۸	مطلوب
شاخص تناسب به‌هنگار (NFI)	بیشتر از ۰/۷	۰/۷۹۴	مطلوب

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام پژوهش بررسی تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی در هویت اجتماعی دانشجویان با واسطه‌گری آموزه‌های دینی بود. پژوهش در جامعه آماری دانشجویان دانشگاه ملایر انجام شد. یافته‌ها نشان داد استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر آموزه‌های دینی دانشجویان تأثیر مستقیم، معنادار و منفی دارد. این بدان مفهوم است که پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش سطح و نمره ابعاد اعتقادی و رفتاری آموزه‌های دینی در دانشجویان می‌شود. یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش محسن‌زاده (۱۴۰۱) از این نظر که شبکه‌های اجتماعی در باورپذیری مذهبی تأثیر دارند، مطابقت دارد ولی از نظر جهت تأثیر و رابطه، همسویی بین یافته‌های دو پژوهش مشاهده نمی‌شود. دلایل این عدم مطابقت می‌تواند به تفاوت در زمینه فرهنگی انجام دو پژوهش، روش پژوهش، نمونه آماری پژوهش و مشارکت‌کنندگان در پژوهش، مرتبط باشد. همچنین، یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش سادات ریاحی (۱۴۰۳)، جنتیان (۱۳۹۷)، مزینانی (۱۳۹۷)، که در پژوهش‌هایی نشان دادند که بین هویت دینی با فعالیت در شبکه‌های اجتماعی مجازی رابطه منفی وجود دارد، مطابقت داشته و همسو است. به‌طور کلی، هر چه دانشجویان بیشتر در فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی (مجازی) فعال باشند و تحت تأثیر پیامدهای آن قرار گیرند در نتیجه از نظر اعتقادی و رفتاری در آموزه‌های دینی نمرات پایین‌تری کسب خواهند نمود. رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و آموزه‌های دینی موضوعی پیچیده و چندوجهی

است. از یک سو، شبکه‌های اجتماعی می‌توانند به‌عنوان ابزاری برای تبادل آموزه‌های دینی و ترویج ارزش‌های اخلاقی عمل کنند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که جوانان در پلتفرم‌های اجتماعی به دنبال محتوای معنوی و مذهبی هستند و این فضا می‌تواند فرصتی برای ایجاد ارتباطات مثبت و تقویت هویت دینی فراهم کند (کمپیل، ۲۰۱۷). از سوی دیگر، استفاده بی‌رویه از شبکه‌های اجتماعی ممکن است موجب انحراف از اصول دینی و اخلاقی شود، چرا که فرد در معرض محتوای غیراخلاقی و تشویق به رفتارهای نامناسب قرار می‌گیرد (وانگ و دیگران، ۲۰۱۹). بنابراین، به نظر می‌رسد یافته‌های پژوهش حاضر نیز مبین همین مسأله است و با توجه به رابطه معکوس (منفی) بین پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی با آموزه‌های دینی نشان‌دهنده آن است که دانشجویانی که بیشتر از شبکه‌های اجتماعی (مجازی) استفاده می‌کنند در نتیجه از نظر باور و عمل به آموزه‌های دینی در سطح پایینی قرار دارند. همچنین، برخی از پژوهشگران بر این نکته تأکید دارند که تداخل بین زندگی مجازی و واقعی می‌تواند به تعارض‌هایی در ارزش‌های دینی منجر شود و باعث بروز چالش‌هایی برای نسل جوان گردد (لوپز و رودریگز، ۲۰۲۰). بنابراین، این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که لازم است استفاده از شبکه‌های اجتماعی در چارچوب آموزه‌های دینی قرار گیرد تا اثرات مثبت آن به حداکثر برسد و آسیب‌های احتمالی کاهش یابد.

یافته‌ها نشان داد استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر مستقیم، معنادار و منفی دارد. این بدان مفهوم است که پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش نمره هویت فردی و هویت جمعی در دانشجویان می‌شود. هر چه دانشجویان بیشتر در شبکه‌های اجتماعی (مجازی) فعال باشند و تحت تأثیر پیامدهای آن قرار گیرند در نتیجه از نظر هویت جمعی و هویت فردی نمرات پایین‌تری کسب خواهند نمود. به‌طور کلی می‌توان گفت یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش مهدیار (۱۴۰۲)، امیرپور و طالب‌دوست (۱۴۰۱) و نواح و دیگران (۱۳۹۸) که در پژوهشی نشان دادند بین میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی با هویت اجتماعی رابطه وجود دارد، مطابقت دارد. یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش حامدی‌نسب و دیگران (۱۳۹۹) که در پژوهشی به بررسی نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در هویت اجتماعی پرداختند و نتایج نشان داد که استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت ملی ارتباط مثبت و معنی‌داری دارد، مطابقت داشته اما همسو نیست. چرا که یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از تأثیر منفی استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی است اما یافته‌های پژوهش حامدی‌نسب و دیگران (۱۳۹۹) نشان داد استفاده از شبکه‌های اجتماعی فضای مجازی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر مثبت دارد. این عدم تطبیق می‌تواند به بافت فرهنگی نمونه آماری، زمان انجام پژوهش، ابزار مورد استفاده در پژوهش و تعریف عملیاتی از شبکه‌های اجتماعی مرتبط باشد.

شبکه‌های اجتماعی به کاربران این امکان را می‌دهند که خود را به‌گونه‌ای که می‌خواهند معرفی کنند، که این امر به شکل‌گیری هویت فردی کمک می‌کند. به‌عنوان مثال، جوانان در این فضا قادرند علایق، ارزش‌ها و تجربیات خود را به اشتراک بگذارند، که می‌تواند موجب تقویت احساس خودباوری و هویت فردی آنان شود (تسفاتنی و کوهین، ۲۰۱۸). از سوی دیگر، شبکه‌های اجتماعی به بستری برای تعاملات گروهی و شکل‌گیری هویت‌های جمعی تبدیل شده‌اند. کاربران می‌توانند در گروه‌ها و جوامع

مجازی بر اساس علایق مشترک گرد هم آیند و احساس تعلق به یک جمع را تجربه کنند (کاتز و آخوس، ۲۰۲۲). این روند می‌تواند به تسهیل ارتباطات فرهنگی و تقویت هویت‌های فرهنگی و قومی کمک کند. با این حال، مهم است که توجه شود که برخی از محتوای موجود در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به تضعیف هویت‌های جمعی، ایجاد تعارضات و تنش‌های اجتماعی بین گروه‌ها منجر شود (دالگرن، ۲۰۱۳). بنابراین، بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی بخشی از هویت اجتماعی افراد را تعیین می‌کنند که با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر این تعیین‌کنندگی به‌صورت معکوس است و در نتیجه می‌توان ادعان داشت که حداقل در خصوص جامعه آماری دانشجویان پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی اثر منفی بر هویت اجتماعی افراد دارند.

یافته‌های پژوهش نشان داد آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر مستقیم، معنادار و مثبت دارد. این بدان مفهوم است که پیامدهای استفاده از شبکه‌های اجتماعی موجب کاهش سطح هویت فردی و هویت جمعی در دانشجویان می‌شود. هر چه دانشجویان بیشتر در شبکه‌های اجتماعی (مجازی) فعال باشند و تحت تأثیر پیامدهای آن قرار گیرند در نتیجه از نظر هویت جمعی و هویت فردی نمرات پایین‌تری کسب خواهند نمود. یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش صدیقی‌ارفعی و دیگران (۱۴۰۰) که در پژوهشی نشان دادند بین سبک‌های هویت و جهت‌گیری مذهبی رابطه مستقیم و معنادار وجود دارد، با یافته‌های پژوهش سیمی (۱۳۹۷) که در پژوهشی نشان داد بین باورهای مذهبی با سبک هویت رابطه معناداری وجود دارد، مطابقت داشته و همسو است. همچنین، یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش خسروی و بهشته (۱۳۹۴) که در پژوهشی به بررسی رابطه هویت اجتماعی با عمل به باورهای دینی در دانش آموزان دختر دبیرستانی پرداختند و دریافتند بین هویت اجتماعی و عمل به باورهای دینی رابطه معناداری وجود دارد، مطابقت داشته و همسو است. آموزه‌های دینی و هویت اجتماعی ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند. آموزه‌های دینی می‌توانند به‌عنوان یک عامل مهم در شکل‌گیری و تقویت هویت اجتماعی افراد عمل کنند. به این معنا که دین و مذهب، چارچوبی را برای درک جهان و جایگاه فرد در آن فراهم می‌کنند و این چارچوب می‌تواند به شکل‌گیری هویت فردی و هویت جمعی در میان پیروان دین کمک کند. آموزه‌های دینی به‌طور قابل توجهی بر هویت شخصی و اجتماعی تأثیر می‌گذارند. به نظر می‌رسد آموزه‌های دینی، به افراد حس هدفمندی، راهنمایی اخلاقی و چارچوبی برای درک جایگاه خود در جهان می‌دهند، ضمن اینکه حس تعلق را در افراد تقویت می‌کنند. تأثیر آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی (هویت فردی و هویت جمعی) دانشجویان پیچیدگی‌های خاصی دارد که تأثیرات عمیقی بر رفتار و باورهای فرد دارد. آموزه‌های دینی می‌توانند به‌عنوان یک چارچوب هویتی برای افراد عمل کنند، به‌طوری که باورهای دینی به تقویت شناخت فرد نسبت به خود و موقعیتش در جامعه کمک می‌کند (هود و دیگران، ۲۰۰۹). این باورها نه تنها بر روی تصمیمات فردی تأثیر می‌گذارند، بلکه می‌توانند به شکل‌دهی هویت جمعی نیز کمک کنند. هویت جمعی، به‌ویژه در جوامع مذهبی، معمولاً حول محور اعتقادات مشترک و رفتارهای مذهبی شکل می‌گیرد و احساس تعلق به یک گروه دینی را تقویت می‌کند. رفتارهای مرتبط با این آموزه‌ها، مانند شرکت در فعالیت‌های مذهبی، می‌تواند به تقویت روابط اجتماعی و ایجاد حمایت اجتماعی بین اعضای گروه منجر شود (پوتنام و کمپبل، ۲۰۱۰). به‌طور کلی تأثیر آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی، نشان‌دهنده نقش دین در اجتماع است و هر چه افراد در عمل به آموزه‌های دینی و

باور به آموزه‌های دینی عملکرد بهتری داشته باشند در نتیجه از نظر هویت اجتماعی نیز وضعیت مطلوب‌تری خواهند داشت.

یافته‌های پژوهش نشان داد شبکه‌های اجتماعی با واسطه‌گری آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر معنادار دارد. این یافته نشان‌دهنده آن است که آموزه‌های دینی (باور و عمل به آموزه‌های دینی)، می‌توانند تأثیرات منفی پیامدهای استفاده از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی را تعدیل نمایند. به‌طور کلی، از نظر تأثیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی، یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش سادات ریاحی (۱۴۰۳)، محسن‌زاده (۱۴۰۱)، جنتیان (۱۳۹۷)، مزینانی (۱۳۹۷)، مطابقت داشته و همسو است. همچنین از نظر تأثیر پیامدهای فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان تأثیر دارد. یافته‌های پژوهش با یافته‌های پژوهش مهدیار (۱۴۰۲)، امیرپور و طالب‌دوست (۱۴۰۱)، حامدی‌نسب و دیگران (۱۳۹۹)، نواح و دیگران (۱۳۹۸) مطابقت دارد. همچنین از نظر، تأثیر آموزه‌های دینی بر هویت اجتماعی، یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش‌های صدیقی‌ارفعی و دیگران (۱۴۰۰)، سیمی (۱۳۹۷)، خسروی و بهشته (۱۳۹۴)، مطابقت داشته و همسو است.

فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزارهای مدرن ارتباطی، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت اجتماعی دانشجویان ایفا می‌کنند. این تأثیرات با واسطه‌گری آموزه‌های دینی می‌تواند پیامدهای مثبتی و منفی به همراه داشته باشد. آموزه‌های دینی معمولاً به عنوان یک چارچوب هویتی عمل می‌کنند که می‌تواند به دانشجویان کمک کند تا در فضایی که پر از اطلاعات و تجربیات متنوع است، هویت خود را بیابند و تثبیت کنند (هود و دیگران، ۲۰۰۹). استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌تواند فرصتی برای تبادل نظر درباره ارزش‌ها و اعتقادات دینی فراهم کند و به تقویت هویت فردی و جمعی منجر شود. از طرفی، فضای مجازی ممکن است به چالش‌هایی برای هویت اجتماعی دانشجویان منجر شود. در این فضا، افراد ممکن است با محتوای ضد دینی یا بالقوه نزاع‌برانگیز مواجه شوند که می‌تواند به تضعیف باورهای دینی و هویت‌های اجتماعی آن‌ها منجر شود (تسفات‌ی و کوهن، ۲۰۱۸). این تضادهای هویتی ممکن است نتایج روان‌شناختی و اجتماعی منفی به همراه داشته باشد و احساس انزوا یا عدم تعلق را در میان دانشجویان ایجاد کند (وانگ و دیگران، ۲۰۱۹). علاوه بر این، نحوه تعامل دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند بر نحوه بازنمایی هویت دینی و اجتماعی آن‌ها تأثیر بگذارد. به عنوان مثال، فشار همسالان و مقایسه اجتماعی می‌تواند به ایجاد تصورات منفی از خود یا هویت دینی منجر شود (کاتز و آخوس، ۲۰۲۲). در این راستا، می‌توان گفت که محیط‌های مجازی فرصتی منحصر به فرد برای تقویت روابط اجتماعی و تقویت ارزش‌های دینی ایجاد می‌کنند، اما همچنین چالش‌هایی را نیز به همراه دارند که نیاز به مدیریت و درک دارند. در نتیجه، فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان یک بستر مؤثر برای شکل‌گیری و بازنمایی هویت اجتماعی دانشجویان عمل می‌کنند. آموزه‌های دینی می‌توانند این فرآیند را تسهیل کنند یا تحت تأثیر قرار دهند، و دانشجویان باید با دقت به انتخاب محتوا و تعاملات خود در این فضاها توجه کنند تا از پیامدهای منفی جلوگیری کرده و هویت مثبت و مستحکم‌تری را بسازند (پوتنام و کمپبل، ۲۰۱۰). یافته‌ها نشان می‌دهد آموزه‌های دینی به‌عنوان واسطه‌گر کلیدی، تأثیر فضای مجازی بر هویت اجتماعی دانشجویان را تعدیل می‌کند؛ به‌طوری که استفاده از این فضا در صورت همسویی با ارزش‌های

دینی، تقویت هویت اجتماعی (هویت فردی، هویت جمعی) را به دنبال دارد، اما باید مدنظر داشت که در غیاب زیرساخت‌های آموزش دینی، به فردگرایی افراطی و تضعیف تعلقات هویتی می‌انجامد.

این مطالعه از چند محدودیت کلیدی متأثر بوده است. نخست، ماهیت طرح همبستگی این پژوهش، امکان استنباط روابط علی را محدود می‌سازد. دوم، تمرکز بر یک دانشگاه خاص، قابلیت تعمیم یافته‌ها را نیازمند احتیاط می‌کند. بر این اساس، پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی با طرح‌های طولی یا شبه‌آزمایشی به بررسی تغییرات زمانی و استنباط علی میان متغیرها بپردازند. همچنین، تکرار این پژوهش با نمونه‌ای وسیع‌تر و در چند دانشگاه می‌تواند بر قدرت تعمیم‌پذیری یافته‌ها بیفزاید.

در نهایت پیشنهاد می‌شود، با توجه به نقش مؤثر آموزه‌های دینی در تقویت هویت اجتماعی، پیشنهاد می‌شود دانشگاه‌ها با ایجاد کانال‌ها و گروه‌های مجازی معتبر، فضایی امن برای تبادل محتوای دینی و فرهنگی فراهم آورند. همچنین، مدیریت دانشگاه کارگاه‌های آموزشی ساختاریافته با هدف تلفیق آموزه‌های دینی با مهارت‌های استفاده هوشمندانه از شبکه‌های اجتماعی، به عنوان یک راهبرد محافظتی در برابر تأثیرات منفی فضای مجازی طراحی و اجرا نمایند.

منابع

- اسمعیلی، معصومه. رادفر، مجید، و باصری، علی (۱۴۰۱). نقش شبکه‌های اجتماعی در شکل‌گیری هویت فرهنگی جوانان. *فصلنامه علمی مطالعات میان‌رشته‌ای ارتباطات و رسانه*، ۵(۱۸)، ۶۲-۲۹.
<https://doi.org/10.22034/jiscm.2023.353726.1412>
- آقاجانی رونقی، آمنه، فردوسی، طیبه، و صالحی، کیوان (۱۴۰۲). فضای مجازی و نقش آن در دگرگونی‌های باورهای دینی دانش‌آموزان: پژوهشی پدیدارشناختی، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۸(۱)، ۶۶-۳۷.
<https://doi.org/10.52547/qaiie.8.1.37>
- بوربور، اکرم، و تاجیک اسماعیلی، سمیه (۱۴۰۰). رابطه میان میزان و نوع استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با هویت اجتماعی زنان شهر تهران. *پژوهش‌های روانشناسی اجتماعی*، ۱۱(۴۲)، ۱۳۷-۱۵۹.
<https://doi.org/10.22034/spr.2021.256392.1588>
- جعفری هرنیدی، رضا، و جنتیان، امیرحسین (۱۴۰۴). بررسی نقش استفاده آسیب‌زای والدین از اینترنت در تفکر انتقادی و هویت دینی نوجوانان، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱۰(۱)، ۴۲-۲۷.
<https://doi.org/10.61882/qaiie.10.1.2>
- جلیلی، جلیل (۱۴۰۴). تأثیر دین بر هویت فردی و اجتماعی از نگاه فارابی و کیر گگور. *مجله پژوهش‌های فلسفی*، ۱۹(۵۰)، ۳۳۵-۳۴۶.
<https://doi.org/10.22034/jpiut.2025.65112.3959>
- حامدی‌نسب، صادق، غلامی، وحید، و عزیزی، معصومه (۱۳۹۹). نقش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی در هویت اجتماعی و رابطه معلوم و شاگرد. *رهبری آموزشی کاربردی*، ۱(۳)، ۷۷-۹۰.
https://ael.uma.ac.ir/article_1113.html
- خسروی، مریم، و نیوشا، بهشته (۱۳۹۴). رابطه هویت اجتماعی و کنترل عواطف با عمل به باورهای دینی در دانش‌آموزان دختر دبیرستانی شهر قم، *اولین همایش علمی پژوهشی روانشناسی، علوم تربیتی و آسیب‌شناسی جامعه*، کرمان.
<https://civilica.com/doc/438982>
- رکابی‌ان، رشید، و بابایی، مرتضی (۱۴۰۱). هویت ایرانیان در گذرگاه تاریخ با تأکید بر هویت دینی. *تاریخ اسلام*، ۲۳(۹۰)، ۲۰۷-۲۳۶.
<https://doi.org/10.22081/hiq.2022.73497>
- شوقی‌بنا، مجید (۱۳۹۲). تأثیر آموزه‌های دینی بر رفتار شهروند سازمانی در شهرداری کاشان. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نراق*.
- صدیقی ارفعی، فریبرز، گنجی، محمد، یزدانی ورزنه، محمدجواد، و نادری راوندی، مریم (۱۴۰۰). رابطه سبک‌های هویت با جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۲(۱)، ۲۲-۱.
<https://doi.org/10.22108/jas.2020.121442.1867>
- طهماسب‌نژاد، صبور، و آیین، خدیجه (۱۳۹۹). بررسی رابطه بین شیوه‌های فرزندپروری مادران با پایگاه هویت و دینداری دانش‌آموزان دختران دوره متوسطه دوم، *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، ۵(۳)، ۸۳-۱۰۰.
<https://doi.org/10.29252/qaiie.5.3.4>

عباسی، محمد (۱۴۰۳). مدل معادلات ساختاری بین هویت ایرانی - اسلامی با سلامت روان: با آزمون نقش میانجی سرمایه روان‌شناختی، مسائل کاربردی تعلیم و تربیت/اسلامی، ۹ (۴)، ۱۲۰-۱۰۳.

<https://doi.org/10.61186/qaiie.9.4.3>

گنجینه معارف (۱۳۹۴). رابطه بین هویت اسلامی و سبک زندگی اسلامی. قابل دسترسی در

<https://hawzah.net/fa/Article>

مهدیار، شهرزاد (۱۴۰۲). تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر هویت اجتماعی دانشجویان دانشگاه سیستان و بلوچستان، چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم مدیریت و حسابداری/ایران، تهران.

<https://civilica.com/doc/1753561>

نواح، عبدالرضا، رشیدی، سارا، و رستمی، ایوب (۱۳۹۸). بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی بر هویت اجتماعی جوانان (مورد مطالعه: جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهر اهواز). جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۸ (۲)، ۳۹۱-۴۲۱.

<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23224371.1398.8.2.15.3>

References

- Abasi, M. (2025). Structural Equation Modeling of the Relationship Between Iranian-Islamic Identity and Mental Health: Testing the Mediating Role of Psychological Capital. *qaiie*. 9(4), 103-120. <https://doi.org/10.61186/qaiie.9.4.3> [in Persian]
- Aghajani Ronaghi, A., Ferdowsi, T., & Salehi, K. (2023). Analyzing the lived experience of upper secondary school students on the role of virtual space in the state of religious beliefs in the conditions of the covid 19 epidemic. *qaiie*. 8(1), 37-66. <https://doi.org/10.52547/qaiie.8.1.37> [in Persian]
- Albery, I. P., Nosa, S., Spada, M. M., & Frings, D. (2021). Differential identity components predict dimensions of problematic Facebook use. *Computers in Human Behavior Reports*, 3, 100057. <https://doi.org/10.1016/J.CHBR.2021.100057>
- Anderson, M., Faverio, M., & Gottfried, J. (2023). *Teens, Social Media and Technology 2023*. Pew Research Center.
- BoorBoor, A., & Tajik Esmaeili, S. (2021). Study the relationship between the amount and type of use of virtual social networks with the social identity of women in Tehran. *Social Psychology Research*, 11(41), 137-159. <https://doi.org/10.22034/spr.2021.256392.1588> [in Persian]
- Campbell, H. A. (2017). *Digital Religion: Understanding religious practice in digital media*. Routledge.
- Dahlgren, P. (2013). The political, social and cultural dimensions of media in active citizenship. In *social media, Politics and the Language of Crisis* (pp. 10-24). Routledge.
- Esmaeili, M., Radfar, M., & Baseri, A. (2022). Investigating the role and impact of social networks and the cultural world on the cultural identity of young people. *Journal of Interdisciplinary Studies in Communication and Media*, 5(18), 62-29. <https://doi.org/10.22034/jiscm.2023.353726.1412> [in Persian]
- Hamedinasab, S., Gholami, V. & Azizi, M. (2020). The Role of Using Virtual Social Networks in Social Identity and Teacher-Student Relationship. *Applied Educational Leadership*, 1(3), 77-90. https://ael.uma.ac.ir/article_1113.html?lang=en [in Persian]
- Hood, R. W., Hill, P. C., & Williamson, W. P. (2009). *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*. The Guilford Press.

- Imperato, C., Mancini, T. & Musetti, A. (2023). Exploring the Role of Problematic Social Network Site Use in the Link Between Reflective Functioning and Identity Processes in Adolescents. *International Journal Mental Health Addiction*, 21, 3430–3445. <https://doi.org/10.1007/s11469-022-00800-6>
- Jafari Harandi, R., & Jannatian, A. (2025). Exploring the Impact of Harmful Internet Use by Parents on Adolescents' Critical Thinking and Religious Identity. *qaiie*. 10(1), 27-42. <https://doi.org/10.61882/qaiie.10.1.2> [in Persian]
- Jalili, J. (2025). The Effect of Religion on Individual and Social Identity from the Perspective of Al-Farabi and Kierkegaard. *Journal of Philosophical Investigations*, 19(50), 335-346. <https://doi.org/10.22034/jpiut.2025.65112.3959> [in Persian]
- Jenkins, H., & Jie, Y. (2024). The path from participatory culture to participatory politics: A critical investigation—An interview with Henry Jenkins. *Communication and the Public*, 9(1), 11-30. <https://doi.org/10.1177/20570473231224816>
- Jetten, J., Haslam, S. A., Cruwys, T., Greenaway, K. H., Haslam, C., & Steffens, N. K. (2017). Advancing the social identity approach to health and well-being: Progressing the social cure research agenda. *European Journal of Social Psychology*, 47(7), 789–802. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2333>
- Katz, J. E., & Aakhus, M. (2022). Perpetual contact: Mobile communication, private talk, public performance. *Cambridge University Press*.
- Khosravi, M., & Niusha, B. (2015). *The relationship between social identity and emotional control with practicing religious beliefs in female high school students in Qom*, First Scientific Research Conference on Psychology, Educational Sciences and Community Pathology, Kerman, <https://civilica.com/doc/438982> [in Persian]
- López, M. A., & Rodriguez, P. J. (2020). Social Media and Religion: A Complex Relationship. *Journal of Religion and Society*, 22, 1-10. doi: [10.1007/s40894-024-00251-1](https://doi.org/10.1007/s40894-024-00251-1)
- Mahdiar, Sh. (2023). *The impact of social networks on the social identity of students at the University of Sistan and Baluchestan*, Fourth National Conference on Sustainable Development in Management and Accounting Sciences of Iran, Tehran, <https://civilica.com/doc/1753561> [in Persian]
- Marino, C., Vieno, A., Pastore, M., Albery, I. P., Frings, D., & Spada, M. M. (2016). Modeling the contribution of personality, social identity and social norms to problematic Facebook use in adolescents. *Addictive Behaviors*, 63, 51–56. <https://doi.org/10.1016/J.ADDBEH.2016.07.001>
- Mavor, K. I., & Ysseldyk, R. (2020). A social identity approach to religion: Religiosity at the nexus of personal and collective self. In K. E. Vail III & C. Routledge (Eds.), *The science of religion, spirituality, and existentialism* (pp. 187–205). Elsevier Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-817204-9.00015-9>
- Navvah, A., Rashidi, S., & Rostami, A. (2020). The Effect of Virtual Social Networks on Youth Social Identity (Case study: 18–30-year-old youth in Ahwaz). *Journal of Economic & Developmental Sociology*, 8(2), 391-421. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.23224371.1398.8.2.15.3> [in Persian]
- Pegg, K. J., O'Donnell, A. W., Lala, G., & Barber, B. L. (2018). The Role of Online Social Identity in the Relationship Between Alcohol-Related Content on Social Networking Sites and Adolescent Alcohol Use. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*. 21(1):50-55. <https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0665>
- Pertiwi, I. H., & Faturochman, F. (2023). Integration of Social Identities in Interreligious-Group Relations. *Journal Psychology*, 50(3), 219-244. <https://doi.org/10.22146/jpsi.86182>

- Plokhikh, V., Popovych, I., Kruglov, K., Sabadukha, O., Melnyk, N., Omelianiuk, S., & Hoian, I. (2024). Strategies for extreme self-organization among handball players. *Journal of Physical Education and Sport*, 24(8), 1849–1859. <https://doi.org/10.7752/jpes.2024.08205>
- Rekabian, R., & Babae, M. (2022). Iranians' Identity throughout the History, the Emphasis on the Religious Identity. *History of Islam*, 23(90), 207-236. <https://doi.org/10.22081/hiq.2022.73497> [in Persian]
- Sedighi Arfaee, F., Ganji, M., Yazdani Varzaneh, M. & Nadi Randi, M. (2021). The Relationship between Identity Styles with Religious Orientation among the Students of Kashan University. *Journal of Applied Sociology*, 32(1), 1-22. <https://doi.org/10.22108/jas.2020.121442.1867> [in Persian]
- Shoghibana, M. (2013). The Effect of Religious Teachings on Organizational Citizenship Behavior in Kashan Municipality. *Master's Thesis, Islamic Azad University, Narag Branch*. [in Persian]
- Tahmasbnezhad, S., & Arian, K. (2020). The Relationship between Mothers' Parenting Styles and the Identity Base and Religiosity of Female Students in Senior High School. *qaiie*. 5(3), 83-100. <https://doi.org/10.29252/qaiie.5.3.4> [in Persian]
- Trica, A. (2024). The Role of Religion in the Formation of Personal and Social Identity. *New Trends in Psychology*, 6(2), 51–55. Retrieved from <https://dj.univ-danubius.ro/index.php/NTP/article/view/3099>
- Tsfati, Y., & Cohen, J. (2018). Social media and identity: A synthesis of the research. *Communication Research*, 45(7), 1078-1095. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1301515>
- Wang, Y., Wang, L., & Lai, X. (2019). The relationship between social media use and adolescent health. *Health Communication*, 34(1), 1-8. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK603429/>